

ШЕВЧЕНКОВІ ПРИСВЯТИ

У статті розглядаються різні види Шевченкових присвят: присвяти-послання, присвяти-назви, дарчі написи. Простежено історію їх функціонування (перенесення з одного твору до іншого, зняття присвят тощо). Особлива увага приділена адресатам присвят і даті їх написання. Аналізується розгорнута присвята як окремий жанр.

Ключові слова: присвята, адресат, дарчий напис, послання, позатекстовий компонент твору, назва, дата.

Larysa Bondar. T. Shevchenko's dedications

This article explores different types of dedications used by T. Shevchenko, i.e. address dedications, title dedications, and inscriptions serving as a sign of the writer's respect for an addressee. The author of the essay traces back how particular dedications were used, adopted in other inscriptions or removed. A particular attention is paid to the addressees of T. Shevchenko's dedications as well as to the exact dating of the latter. Especially comprehensive dedications are treated here as a separate genre.

Key words: dedication, addressee, gift inscription, address, extratextual component, title, date.

Феномен присвят у творчості Т. Шевченка належить до найменш досліджених, хоча зустрічається в його творчості дуже часто. Теоретичний аспект цього явища так само вимагає докладнішого вивчення. Постає логічне питання: як стисло визначити суть цього терміна?

Присвята (посвята, дедикація) – один із позатекстових компонентів, що разом із назвою, епіграфом тощо формує так звану “раму” твору; у присвяті зазначається, кому адресовано твір, часом подається дата, важлива для автора й адресата; висловлюються почуття вдячності, поваги, приязні, любові, хоча відомі гумористичні й навіть сатиричні присвяти; зазвичай стисла, інколи має вигляд розгорнутого літературного тексту самостійної художньо-літературної вартості, близька до послання і дарчого напису.

Загалом присвята відрізняється від послання тим, що її текст іноді зовсім, а іноді частково не пов'язаний зі змістом твору, а стосується лише особи, якій твір присвячено. Однак в Шевченка ці різновиди часто настільки зближені, що доцільно говорити про функціонування в його творчості присвяти-послання. До цієї групи творів варто зарахувати “На вічну пам'ять Котляревському” (у цьому випадку маємо присвяту-некролог, це визначення стосується й присвяти до поеми “Кавказ”), “До Основ'яненка”, “Н. Маркевичу”, “Заворожи мені, волхве...”, “Гоголю”, “І мертвим, і живим...”, “Маленькій Мар'яні”, “Н. Костомарову”, “Згадайте, братія моя...”, “Полякам”, “А.О. Козачковському”, “П.С.”, “Г.З.”, “Марку Вовчку”, “N.N.”, “Така, як ти, колись лілея...”, “Сестрі”, “Ликері”, “Л.”, “Н. Т.”. Слідом за Ю. Івакіним [2, 22], присвятами можна вважати назви цих творів (назви-дедикації).

Дарчий напис і присвята відрізняються тим, що перший, як правило, робиться від руки на вже видрукуваному чи бодай раніше створеному тексті; присвята ж виникає ще на стадії його первісного задуму. Зокрема, перед від'їздом свого приятеля В. Штернберга до Італії Т. Шевченко подарував йому “Кобзар” 1840, на якому написав вірш-присвяту: “Поїдеш далеко, / Побачиш багато; / Задивишся, зажуришся, — / Згадай мене, брате!” (див. відомості про це: Киевская старина. – 1902. — № 2).

“Кобзаря” 1860 р. Шевченко подарував Н. Тарновській із написом: “Моїй любій єдиній кумасі Надежді Васильєвні Тарновській — кум Т. Шевченко”. Присвяту-послання “Полякам” подаровано С. Незабитовському, дарчий напис датовано 20 серпня 1857 року, автограф вірша “Садок вишневий коло

хати” — М. Максимович, А. Лазаревській, Н. Хрущовій, останній — із написом, датованим 6 червня 1859 р. Автограф поеми “Неофіти” Шевченко подарував Марку Вовчку, хоча сама поема присвячена М. Щепкіну.

До творів, у яких присвяти присутні, так би мовити, у “чистому” вигляді, належать “Катерина”, “Гайдамаки”, “Мар’яна-черниця”, “Тризна”, “Єретик”, “Кавказ”, “В казематі”, “N.N.” (“Сонце заходить, гори чорніють...”), “N.N.” (“О думи мої, о славо злая!..”), “N.N.” (“Мені тринадцятий минало...”), “N.N.” (“Така, як ти, колись лілея...”), “Невольник”, “Москалева криниця”, “Неофіти”, “Сон” (“На панщині пшеницю жала...”), “Ой по горі роман цвіте...”, “Барвінок цвів і зеленів...”, “Прогулка с удовольствием и не без морали”. Окреме місце посідає поема “Марія”, вступ до якої також можна вважати присвятою-гімном Богородиці.

Є в Шевченка твори, присвяти до яких через певний проміжок часу були зняті автором. “Причинна” спочатку була присвячена В. Григоровичу, згодом Шевченко переніс дедикацію до “Глави І” з поеми “Гайдамаки”, яка друкувалася разом із “Причинною” в альманасі “Ластівка”. У “Кобзарі” 1840 р. чимало творів присвячено В. Жуковському. Уже в “Чигиринському Кобзарі” і “Гайдамаках” 1844 р. їх, за винятком “Катерини”, було знято. Так само були зняті присвяти з “Перебенді” — Є. Гребінці, “Тополі” — П. Петровській, “Івана Підкови” — В. Штернбергові, “Тарасової ночі” — П. Мартосові. Присвяту до поеми “Гайдамаки” В. Григоровичу було знято в “Кобзарі” 1860, хоча вона присутня у виданні “Гайдамаки: Поема Т. Шевченка” (Спб., 1861), а також у “Чигиринському Кобзарі і Гайдамаках” 1844 р. В “Основі” (1861. — № 1) було надруковано вірш “Заворожи мені, волхве...” з присвятою М. Щепкіну. У подальших виданнях цей вірш подано за автографом “Трьох літ” без присвяти, поему “Чернець” — із присвятою П. Кулішеві, яка тепер публікується за “Більшою книжкою” також без присвяти. Причини зняття присвят, очевидно, ніколи не будуть з’ясовані. Тлумачення, за яким присвята П. Кулішеві до поеми “Чернець” була знята при переписуванні з “Малої книжки” до “Більшої книжки” через ідейні розходження між двома митцями [7, 139] — це прояв вульгарно-соціологічних кліше тоталітарної доби. Адже Шевченко і Куліш у період становлення журналу “Основа” були однодумцями. Зняття присвяти П. Мартосові ще можна пояснити розчаруванням у моральних якостях цієї особи, але зняття присвяти Є. Гребінці, який відіграв велику роль у житті Шевченка, й особливо В. Штернбергові, з яким поет перебував у найтісніших дружніх стосунках, не можна пояснити нічим. Основна складова частина присвяти — ім’я особи, якій адресовано той чи той твір. Серед адресатів Шевченкових присвят — В. Григорович (історик мистецтва, конференц-секретар Академії мистецтв), І. Котляревський (засновник нової української літератури), В. Жуковський (російський поет, перекладач), Є. Гребінка (український письменник і видавець), П. Петровська (художниця і співачка-аматорка), Г. Квітка-Основ’яненко (фундатор української прози, драматург і громадський діяч), В. Штернберг (художник), П. Мартос (поміщик, видавець “Кобзаря” 1840 р.), М. Маркевич (історик, етнограф, поет), О. Коваленко (подруга Шевченка в дитячі роки), М. Щепкін (актор), В. Рєпніна (княжна, письменниця, друг Шевченка), М. Гоголь (письменник), П.-Й. Шафарик (видатний діяч чеського і словацького відродження, філософ, історик, археолог), Я. де Бальмен (граф, офіцер, художник-аматор), М. Костомаров (історик, етнограф, письменник), П. Куліш (письменник, історик, фольклорист, перекладач, видавець), Я. Кухаренко (письменник, етнограф, за фахом — військовий), П. Скоропадський (поміщик), Г. Закревська (дружина поміщика П. Закревського), Марко Вовчок (письменниця), Ф. Черненко (гарнізонний офіцер, архітектор), Я. Бойко (сестра Шевченка), Л. Полусмакова (наречена

Шевченкова), Н. Тарновська (сестра поміщика В. Тарновського-старшого). Переважають у списку адресатів Шевченкових присвят особи, пов'язані з наукою і мистецтвом. Серед них найбільше письменників: І. Котляревський, В. Жуковський, Є. Гребінка, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Гоголь, П. Куліш, Я. Кухаренко, Марко Вовчок, С. Аксаков. Є й учені (переважно історики): П. Й. Шафарик, М. Костомаров, М. Маркевич, В. Григорович, а також митці: В. Штернберг, П. Петровська, М. Щепкін. Трапляються військові: Я. де Бальмен, Я. Кухаренко, Ф. Черненко. Чимало й поміщиків: П. Мартос, В. Рєпніна, Г. Закревська, П. Скоропадський, Н. Тарновська. Нарешті, селяни, точніше селянки: Оксана, Ликера, Ярина. Проблема Шевченкового адресата тривалий час або ігнорувалася, або спотворювалася через стереотипне уявлення про Кобзаря як мужицького поета, котрий не виходив поза чітко окреслене вузьке коло соціальних симпатій чи антипатій (народницьких). Насправді ж повний реєстр Шевченкових адресатів переконує, що він орієнтувався на читача освіченого, мистецьки заангажованого, із середніх чи навіть вищих верств українського і російського суспільства.

Значна частина адресатів Шевченкових присвят — жінки. Окрім уже згадуваних П. Петровської, В. Рєпніної, О. Коваленко, Г. Закревської, Марка Вовчка, Я. Бойко, Л. Полусмакової, Н. Тарновської, це ще й загадкова дівчина, якій присвячено вірш “Маленькій Мар'яні”. Інколи Шевченко зашифрує імена своїх адресатів, але вони легко піддаються розкодуванню: Оксана К...ко — Оксана Коваленко, Г. З. — Ганна Закревська, П. С. — Петро Скоропадський, Л. — Ликера Полусмакова, Н. Т. — Надія Тарновська. Проте чотири поезії позначені ініціалами “N.N.”, які розкодувати важко: “Сонце заходить, гори чорніють...”, “Мені тринадцятий минало...”, “О думи мої! О славо злая!..” (усі три написані на засланні) і “Така, як ти, колись лілея...” (1859). Кому присвячено вірш “О думи мої! О славо злая!..” з його афористичним рядком: “Караюсь, мучуся... але не каюсь!” — визначити неможливо. Можна припустити, що поезія “Сонце заходить, гори чорніють” присвячена Г. Закревській, бо за стилістикою вона близька до вірша “Г. З.”. Однак вірш міг бути присвячений і В. Рєпніній. На користь цього припущення свідчить рядок “Чи очі карі тебе шукають у небі синім?”, оскільки в Закревської очі голубі, аж чорні і не тільки в вірші “Г. З.”, а й на портреті цієї жінки. Довший час уважалося, що вірш “Мені тринадцятий минало...” навіяний спогадами про О. Коваленко, однак В. Шевчук переконливо довів, що героїня цього вірша значно старша за віком від автобіографічного персонажа, тому асоціюватися з О. Коваленко, яка була молодшою від Шевченка на три роки, не може. За свідченням Г. Честахівського, вірш “Така, як ти, колись лілея...” навіяний зустріччю з дочкою священика з Поділля Крупицького [3, 22]. Тут проводиться паралель з молодю Марією, матір'ю Ісуса Христа, якій Шевченко присвятив поеми “Неофіти” й “Марія”.

Адресат може бути не тільки індивідуалізованим, а й колективним: земляки, ув'язнені однодумці, поляки. Поруч із українцями й українками адресатами Шевченка постають росіяни В. Жуковський та С. Аксаков, поляки, чех П. Й. Шафарик.

Другий важливий компонент присвяти — дата. У Шевченка є дев'ять творів із присвятами й точною датою: “Катерина”, “Гайдамаки”, “Тризна”, “Москалева криниця”, “Неофіти”, “Марку Вовчку”, “Ой по горі роман цвіте...”, “Ликері”, “Барвінок цвів і зеленів...”. Два з них мають спільну дату: “Катерина”, присвячена “Василю Андреевичу Жуковскому на память 22 апреля 1838 года”, і “Гайдамаки” за публікацією в альманасі “Ластівка” — “В. И. Григоровичу на память 22 апреля 1838 года”, тобто про день викупу Шевченка з кріпацтва. Цим наголошувалося на особливій вдячності Шевченка цим двом шляхетним людям, які допомагали звільнити його з пут кріпосної неволі. “Тризна” має присвяту

“На память 9-го ноября 1843 года княжне Варваре Николаевне Репниной”. Збереглося свідчення В.Рєспніної про виникнення цієї присвяти: “Когда убрали чай... и мы остались вчетвером, он стал болтать вздор, и я сказала ему, как жаль, что он оставил свое уединение, потому что говорит столько глупостей, после этого водворилось полное молчание, никто не проронил ни слова. “Тихий ангел пролетел,” – сказал Шевченко. – ... “Вы умеете разговаривать с ангелами, – сказала я, – расскажите нам, что они вам говорят. Он вскочил с места, побежал за чернильницей, схватил лист бумаги, лежавший на столе, и стал писать, говоря, что это посвящение к одному произведению, которое он вручит мне позже” [6, 208-209].

Друга редакція поеми “Москалева криниця” присвячена “Я. Кухаренкові. На пам’ять 7 мая 1857 року”. З якою подією пов’язана ця дата, достеменно встановити неможливо. Можна припустити, що саме в цей день було відновлено стосунки з давнім другом, про що довідуємося з Шевченкового листа до Кухаренка 22 квітня 1857 р.: “Христос воскрес! Батьку отамане кошовий! Якраз на Великдень привезла мені астраханська почта твоє дружнєє ласкове письмо і 25-рублевую писанку. Зробив ти мені свято, друже мій єдиний! Таке свято, таке велике свято, що я його і на тім світі не забуду” [11, 122]. Можна припустити, що дата присвяти стосується початку роботи над другою редакцією “Москалевої криниці”.

Поема “Неофіти” присвячена “М. С. Щепкину. На память 24 декабря 1857”. Це день приїзду великого актора й щирого Шевченкового друга до Нижнього Новгорода, що засвідчує запис Шевченка в “Журналі”: “Праздникам праздник и торжество есть из торжеств! В три часа ночи приехал Михайло Семенович Щепкин” [10, 137]. Дата у присвяті вірша “Марку Вовчку” – “На пам’ять 24 генваря 1859” або ж підтверджує факт другої зустрічі письменників, або ж наштовхує на думку, що Шевченко просто не точно зафіксував день їхнього знайомства, яке відбулося в Петербурзі 23 січня 1859 року.

Присвята до вірша “Ой по горі роман цвіте...” “Федору Івановичу Черненку. На пам’ять 22 сентября 1859 року” може мати кілька тлумачень. Факт присвяти вірша саме цій особі можна пояснити тим, що адресат був душею української петербурзької громади, земляком і приятелем Шевченка, обидва вони були неодруженими (у вірші ж бо йдеться про очікуване щасливе сімейне життя). Дата присвяти може бути пов’язана із зустріччю Шевченка з Черненком після повернення першого з України, де він шукав місця для майбутньої оселі. Можливо, саме цього дня цей приятель, архітектор за фахом, вручив Шевченкові проект хати, яку поет мріяв побудувати. Історію присвяти поезії “Ликері” “На пам’ять 5 августа 1860 г.” розкрито у спогадах Н. Симонової (Кибальчич), записаних зі слів її матері Н. Забіли. Ідеться про короткий період заручин Шевченка з Л. Полусмаковою: “Однажды он написал матери, прося отпустить с ним Лукерью в город за покупками... Мать отказала, естественно опасаясь ответственности, взятой на себя относительно молодой девушки. Тогда Шевченко приехал сам и лично стал просить мать об этом. Она и тут ему категорически отказала. Он рассердился и иронически спросил: “А якби ми повинчані були, то пустили б?” – “Конечно, — возразила мать, — какое бы я тогда имела право удерживать ее”. Страшно рассерженный Шевченко присел тут же к столу и сразу, сгоряча, экспромтом набросал известное стихотворение: “Моя ти люблю! мій ти друже! / Не ймуть нам віри без хреста...” [3, 178].

Останній вірш, який Шевченко оздоблює датою-присвятою “Н. Я. Макарову на пам’ять 14 сентября”, — “Барвінок цвів і зеленів...”. І сам вірш, і присвята нав’язані розривом Шевченка з Л. Полусмаковою. Адже спочатку вірш був присвячений саме їй. Одначе згодом ім’я Ликери було густо закреслене. Замість

неї Шевченко присвятив вірш чиновникові й журналістові М. Макарову, якому раніше належала кріпачка Л. Полусмакова. Вона, а також Шевченко, написали М. Макарову листи з проханням благословити їхній шлюб. Та невдовзі (між 9 і 11 вересня) відбувся розрив. Очевидно, дата 14 вересня означала щось дуже інтимне в історії взаємин Шевченка з Л. Полусмаковою, а присвятою М. Макарову поет визнавав слушність його негативного ставлення до свого шлюбу з Ликерою.

Крім конкретних дат у присвятах, трапляються ще й приховані, але такі, що їх можна розшифрувати. “На вічну пам’ять Котляревському” і “Кавказ” – це відгуки на смерть (перший твір — учителя, другий – друга). Присвяти М. Маркевичу і В. Штернбергу постали у зв’язку з їх від’їздом (першого – в Україну, другого – до Італії). Назва-присвята “До Основ’яненка” нав’яна прочитанням нарису цього письменника “Головатий”. Конкретний факт – Шевченко побачив із заґратованого вікна матір ув’язненого разом із ним у казематі III відділу друга – породив вірш із присвятою “Н. Костомарову”. Вірш “Сестрі”, присвячений сестрі Ярині, написаний під враженням зустрічі з нею в с. Кирилівці 25-27 червня 1859, хоча ця дата й не подана у присвяті. Про цю зустріч вона так розповідала І. Сошенку: “Була я на городі – полола. Дивлюсь — біжить моя дівчинка: “Мамо, мамо, вас якийсь Тарас шукає! Скажи, каже, матері, що до неї Тарас прийшов. – Який Тарас?.. А сама і з місця не зоступлю. Аж ось і сам він іде. – Здрастуй, сестро!.. Я вже й не знаю, що зі мною було. От ми сіли гарненько під грушею, він, сердешний, положив мені голову на мої коліна, та все просить мене, щоб я йому розказувала про своє життя гірке. От я йому розказую, а він, покійний, слухає та все додає: “Еге ж так, сестро, так!” Наплакалась я доволі, аж покіль не доказала до кінця – як мій чоловік умер” [5, 3].

Отже, за скупими словами Шевченкових присвят криються емоції, старанно приховані в назвах-присвятах, або ж висловлені більш чи менш відверто, як-от: “На вічну пам’ять Котляревському”, “Оксані К...ко. На пам’ять того, що давно минуло” (“Мар’яна-черниця”), “Искреннему моему Якову де Бальмену” (“І мертвим, і живим...”), “Моим союзникам посвящаю” (“В казематі”), “Посвящается Сергею Тимофеевичу Аксакову в знак глубокого уважения” (“Прогулка с удовольствием и не без морали”). Переважно присвяти сповнені почуття пошани, дружби, кохання. Однак є в Шевченка один гумористичний вірш-присвята Н. Тарновській — “Н. Т.” (“Великомученице кумо!..”) і один сатиричний – “П. С.” (“Не жаль на злого”), адресований П. Скоропадському.

Крім стислих канонічних присвят, Шевченко вдається й до розгорнутих – окремих віршованих текстів, які вміщені переважно на початку твору або наприкінці, скажімо, у вірші “На вічну пам’ять Котляревському”, поємі “Кавказ”, у посланні “До Основ’яненка”. У цьому виявляється нешаблонний підхід митця до канонічних жанрів. Адресати розгорнутих поетичних присвят – це люди, особливо близькі Шевченкові, і здебільшого вони так чи інакше пов’язані (принаймні, в уяві автора) з ідеєю національного відродження. Це може бути й учений зі світовим ім’ям П.-Й. Шафарик, і скромний Я. де Бальмен, який залишився навіки в людській пам’яті тільки завдяки тому, що Шевченко присвятив йому поему “Кавказ”. Присвята поєми “Єретик” П.-Й. Шафарикові з’явилася після завершення роботи над текстом (про це свідчать дати: поєма закінчена 10 жовтня 1845, а присвята 22 листопада цього ж року). Вступна медитація – твір непересічного історіософського змісту й емоційного звучання. Шевченко створює символічні образи “іскри вогню великого” “мор’я слов’янських рік”, використовує біблійний образ (за Іезекіїлем): “Трупи встали і очі розкрили”. Тут і пряме звертання: “Слава тобі, Шафаріку / Вовіки і віки!”, і місткий заклик-афоризм: “Щоб усі слов’яни стали / Добрими братами” [8, 288 – 289]. Афористичність – одна з найхарактерніших стильових ознак Шевченкових

присвят. Це виявилось вже в першій розлогій Шевченковій присвяті-некролозі “На вічну пам’ять Котляревському”. Її рядки “Будеш, батьку, панувати, / Поки живуть люди; / Поки сонце з неба сяє, / Тебе не забудуть!” [8, 91] стали хрестоматійними і викарбувані на постаменті пам’ятника І. Котляревському в Полтаві. Ще до двох адресатів віршованих присвят Шевченко звертається зі словом “батьку” – до Г. Квітки-Основ’яненка і В. Григоровича. Г. Квітка-Основ’яненко для Шевченка – майстер українського слова, учитель, незаперечний моральний авторитет, здатний розповісти про нестерпний тягар національної кривди: “Утни батьку, щоб нехотя / На весь світ почули, / Що діялось в Україні, / За що погубала” [8, 121]. З іменем третього “батька”, конференц-секретаря Академії мистецтв В.Григоровича, пов’язана присвята до поеми “Гайдамаки”. Останні тридцять сім рядків філософсько-полемічного вступу сповнені слів удачності за визволення з кріпацької неволі; натяк на це містився у стислій присвяті В. Григоровичу в альманасі “Ластівка”. У цій присвяті згадувався знаменний день 22 квітня 1838 року: “Якби не він спіткав мене / При лихій годині, / Давно б досі заховали / В снігу на чужині”. Проте найважливіше, що цей батько “Не одцуравсь того слова, / Що мати співала, / Як малого повивала, / З малим розмовляла, / Не одцуравсь того слова, / Що про Україну / Сліпий старець сумуючи, / Співає під тинном. / Любить її, думу правди, / Козацькую славу, / Любить її...” [8, 133 – 134]. Саме тому Шевченко звертається до В. Григоровича із проханням вивести у світ його синів-гайдамаків: “Добрідень же, тату, в хату, / На твоїм порозі, / Благослови моїх діток / В далеку дорогу” [8, 134]. Із присвати В. Григоровичу постає привабливий образ українського патріота. Ця грань особистості адресата, очевидно, була прихованою від його сучасників, завдяки Шевченкові саме таким, а не іншим В. Григорович залишився в пам’яті наступних поколінь українців. Поему “Кавказ” Шевченко присвятив мало знаній особі — Я. де Бальменові, який став жертвою жорстокої війни Росії проти народів Кавказу. У цій присвяті національний і антиімперський пафос сполучається із глибоким ліричним почуттям: “...мій друже єдиний, / Мій Якове добрий!” [8, 346]. Цим же принципом Шевченко керувався, створюючи присвяту-вступ до циклу “В казематі” – вірш “Згадайте, братія моя...”. Поезія-присвята відкривається рядком-присвятою “Моїм союзникам посвящаю”, тобто заарештованим і на той час засудженим учасникам Кирило-Мефодіївського братства. Для Шевченка вони не просто “мої союзники”, а й “брати мої”, “други”. Почуття особистої приязні невіддільне від національного імперативу: “Любіться, брати мої, / Україну любіте / І за неї, безталанну, / Господа моліте” [9, 11].

Дві віршовані присвяти: Я. Кухаренкові (“Москалева криниця”) і М. Щепкіну (“Неофіти”), хоча й адресовані друзям – “щирим українцям”, проте вільні від національної заангажованості. У присвяті М. Щепкіну акцентується на його таланті митця, акторській майстерності: “Возлюбленику муз і грацій”, “Наш великий чудотворче”. Нота громадського звучання також присутня: поема має стати притчею “Розпинателям народним, / Грядущим тиранам” [9, 244]. Але головний зміст присвати — особисті Шевченкові переживання, викликані очікуванням приїзду щирого друга до Нижнього Новгорода на зустріч із силоміць утримуваним тут поетом. Приязними почуттями до Я. Кухаренка навіяна скромна присвята “Москалевої криниці”, де в кількох рядках подається історія її виникнення – нібито це запис розповіді старого варнака, з іронічним коментарем: “Невеличку і дешеvu / (Звичайно, крадене!) зобгав / Тобі поему на спомини, / Мій друже щирий, мій єдиний!” [9, 234]

У найтоншу сферу інтимних почувань уводять нас Шевченкові віршовані присвяти жінкам. Можна говорити про різний ступінь інтимності цих присвят. Лаконічно строге “Посвящение” “Тризны” В. Рєпніній засвідчує почуття найглибшої пошани, аж до благоговійного схиляння: “Душе с прекрасным

назначеньем / Должно любить, терпеть, страдать; / И дар Господний, вдохновенье, / Должно слезами поливать” [8, 239]. Адресатці могло видатися, що автор навмисне завуальовує свої почуття, щоб не порушувати аристократичних правил благопристойності, тоді як насправді він пишномовністю фрази прагне приховати відсутність того почуття, на яке вона сподівалася і якого насправді не було. Характерно, що це єдина присвята, де немає прямого звертання до адресата, як це спостерігалося в “чоловічих” присвятах і в решті “жіночих”. Присвята “Мар’яни-черниці” повертає поета в давній щирий світ не по-дитячому серйозного захоплення Оксаною Коваленко: “...Оксано? Чужа чорнобрива! / І ти не згадаєш того сироту, / Що в сірій свитині, бувало, щасливий, / Як побачить диво – твою красоту. / Кого ти без мови, без слова навчила / Очима, душею, серцем розмовлять” [8, 192]. Тут почуття приглушене, позаяк дистанціюється часовою віддаленістю. Натомість із небувалою експресією воно вибухає в “Посвященії” до “Невольника” безіменній адресатці – як переконливо довів В. Бородін, нею є не хто інший, як Г. Закревська [1, 48-56]. Нестримна уява закоханого породжує зливу пестливих звертань: “Раю мій, покою, / Моя зоре досвітня, / Єдина думо / Пречистая!..” [9, 286]. Усі ці образи знаходять дальший розвиток у тексті присвяти, повторюючись принаймні двічі. Однак над усім вивищується образ зорі: “Моя зоре вечірняя! / Я буду витати / Коло тебе...” [9, 287]. Жіноче, точніше материнське начало, асоціювалося в Шевченка з образом Богородиці. У “Неофітах”, крім присвяти Щепкіну, є ще одна, адресат якої “Святая праведная Мати / Святого Сина на землі” [9, 245]. “Матер Бога на землі” виступає тут і в ролі поетової музи: “Молю, ридаючи, пошли, / Подай душі убогій силу, / Щоб огненно заговорила, / Щоб слово пламенем взялось” [9, 246]. Характер присвяти має також вступ до поеми “Марія”: “Все упованіє моє / На Тебе, Мати, возлагаю. / Святая сило всіх святих, / Пренепорочная, Благая! / Молюся, плачу і ридаю: / Воззри, Пречистая, на їх, / Отих окрадених, сліпих / Невольників” [9, 311].

Присвята посідає у творчості Кобзаря доволі значне місце. Це знайшло свій вияв і в кількісному вимірі, і в якісних параметрах. Пояснюється це насамперед психологічною організацією Шевченка, котрий був за натурою екстравертом. Спілкування з людьми різних соціальних прошарків, різних національностей, конфесій, різних вікових категорій і різних статей було невід’ємною умовою його існування. Аналіз адресатів руйнує стереотипне уявлення про автора як про поета, що звертався лише до народу. Перераховані твори присвячено здебільшого представникам інтелігентських кіл. Присвята, цей позатекстовий елемент твору, набуває в поета рис самостійного жанру й позначена розмаїттям і самобутністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородін В. Кому присвячена поема Шевченка “Сліпий” (“Невольник”) // *Збірник праць Шостої наукової Шевченківської конференції*. – К., 1958.
2. Івакін Ю. Коментар до “Кобзаря” Шевченка. Поезії до заслання. – К., 1964.
3. Кибальчич Н. Воспоминание о Т. Г. Шевченке: Из рассказов моей матери // *Киевская старина*. – 1896. – № 2.
4. *Наше минуле*. – 1919. – № 1-2.
5. *Основа*. – 1862. – № 6.
6. *Русские пропилеи*. – М., 1916. – Т. 2.
7. Сизько А. Посвята, присвята // *Шевченківський словник*. – К., 1977. – Т. 2.
8. Шевченко Т. Повне зібр. тв.: У 12 т. – К., 2003. – Т.1.
9. Шевченко Т. Зазнач. вид. – Т.2.
10. Шевченко Т. Зазнач. вид. – Т.5.
11. Шевченко Т. Зазнач. вид. – Т.6.

М. Львів

